

آسیب‌های تمدنی برآمده از تکنولوژی مدرن در سبک زندگی

رضا زمانی^۱، محمدعلی اخویان^۲، کوثر زمانی^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ و تمدن، دانشگاه قم، دبیر آموزش و پرورش، شهرستان دهلران، ایلام، ایران. (نویسنده مسئول)

۲. دانشیار، گروه تاریخ و تمدن، دانشگاه قم، ایران.

۳. کارشناسی ارشد نانو شیمی و دبیر آموزش و پرورش، ناحیه یک کرج، البرز، ایران.

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره سوم، شماره یازدهم، پاییز ۱۴۰۰، صفحات ۱۸۶-۱۷۶

چکیده

امروزه تکنولوژی جز اصلی و لاینفک زندگی بشری محسوب می‌گردد که در کنار مزایای آن پیامدهای منفی بسیاری به دنبال داشته است. تمدن یکی از مؤلفه‌های مهم در سبک زندگی افراد بوده که تحت تأثیر آسیب‌های ناشی از تکنولوژی مدرن قرار دارد. در این پژوهش سعی شده است که زمینه‌های ایجاد آسیب به سبک زندگی و تحولات ناشی از تکنولوژی و فضای مجازی مورد بررسی قرار گرفته و به روش علمی و پژوهشی به تبیین موضوع پرداخته شود. نتایج حاکی از آن است که ارزش‌ها و سنت‌های موجود در خانواده‌ها و سبک زندگی (به‌ویژه سبک زندگی اسلامی) به‌طور کامل از بین نرفته است؛ اما با توجه به تحولات غیرقابل‌انکار فضای مجازی و تکنولوژی پیشرفته، ضرورت دارد تا با مدیریت و استفاده درست از تکنولوژی آسیب‌های ناشی از آن را کاهش داد و در راستای حفظ حریم خانواده تلاش شود.

واژه‌های کلیدی: تکنولوژی، آسیب تمدنی، سبک زندگی.

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره سوم، شماره یازدهم، پاییز ۱۴۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی
علوم تربیتی

مقدمه

خانواده یکی از نهادهای اجتماعی مهم به شمار می‌آید که از جنبه‌ی سبک زندگی و پیامدهای ناشی از آن در طول تاریخ و حیات بشری، تحولات بسیاری داشته است. رشد بسیار سریع فناوری‌های ارتباطی و توسعه حوزه‌های مختلف آن، در کلیه جنبه‌های زندگی انسان، از جمله در حیطه‌ی خانواده تحولات عمده‌ای را ایجاد نموده است. سبک زندگی به مفهوم چگونگی جریان حیات و شیوه زندگی آن‌ها هم با وارد شدن فناوری نوین در بعضی موارد دستخوش تغییر شده است. با توجه به اینکه آمدن تمدن ایرانی-اسلامی در الگوهایی از جمله روابط میان همسران، روابط والدین با فرزندان راهکارهای فرزند پروری، اوقات فراغت، انگاره‌های جنسیتی و ... از اصول خاصی پیروی می‌کند. براین اساس هدف مهم در این پژوهش توجه به اهمیت تغییرات سبک زندگی، تحولات فرهنگی و سبک‌های زندگی منبعث از ورود تکنولوژی نوین می‌باشد. مقاله حاضر حاصل یک تحقیق آینده پژوهانه بوده که در آن شناسایی مؤلفه‌های کلیدی و مضامین اصلی سناریوهای تحول در سبک زندگی بشری با تأکید نمودن بر جایگاه فناوری‌های پیشرفته بحث شده است. با توجه به منابعی که در رابطه با آسیب‌های تمدنی برآمده از تکنولوژی مدرن در سبک زندگی مورد بررسی قرار گرفته است مواردی که به‌عنوان ادبیات و پیشینه این تحقیق قابل بررسی است به شرح ذیل می‌باشد:

نتایج تحقیق رضایی بالا و همکاران حاکی از آن است که اینترنت یکی از تازه‌ترین دستاوردهای بشر و آخرین عضو خانواده فناوری است که حدود ۴ سال است قدم به زندگی انسان‌ها گذاشته است. این ابزار وارداتی بوده و با وجود جنبه‌های مفید بسیار می‌تواند آسیب‌هایی به دنبال داشته باشد. استفاده از اینترنت در میان نسل‌های نوین، در حال افزایش بوده و قسمت مهمی از زندگی افراد را تشکیل داده است. لیکن در این میان خانواده‌ها تحت تأثیر آسیب‌های ناشی از استفاده از شبکه‌های اجتماعی قرار گرفته و این شبکه‌ها بر چگونگی زندگی کودکان، نوجوانان و دیگر افراد خانواده تأثیرات مثبت و منفی به دنبال داشته است. همچنین نتایج پژوهش امجدی (۱۳۹۷) حاکی از آن است که به نظر بین سبک زندگی اسلامی طلاب و دانشجویان که از فضای مجازی استفاده می‌کنند تفاوت معنی‌داری وجود دارد و تغییر و یا انحراف از سبک زندگی اسلامی در مؤلفه عبادی، در طلابی که از فضای مجازی استفاده می‌کنند کمتر از دانشجویانی است که از فضای مجازی استفاده نمی‌کنند.

مرادی نیز در سال ۱۳۹۲ در پژوهش خود تحت عنوان بررسی تأثیر تکنولوژی نوین بر تغییرات اجتماعی و فرهنگی ساختار خانواده به بررسی تکنولوژی مدرن سبک زندگی و خانواده پرداخته است. این پژوهش باهدف بررسی تأثیر تکنولوژی و تغییرات اجتماعی و فرهنگی ساختار خانواده تنظیم شده است. از آنجاکه تکنولوژی یکی از عوامل بسیار تأثیرگذار و تغییرات اجتماعی و فرهنگی ساختار خانواده است و با تأثیری که بر فرهنگ می‌گذارد تغییر سبک زندگی و دگرگونی در ارزش‌ها را سبب شده است.

نصیری نیز در سال ۱۴۰۰ در مقاله‌ای تحت عنوان سناریوهای تغییر در سبک زندگی خانواده ایرانی با تأکید بر نقش‌آفرینی فناوری‌های نوین ارتباطی از دیدگاه خبرگان پرداخته است. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که با ورود اینترنت و فضای مجازی، علاوه بر تحول در روابط بین دو نسل، منجر به ایجاد برخی تغییرات نیز شده است. مقاله‌ی مورد بحث حاصل یک تحقیقی در خصوص شناسایی مؤلفه‌های مهم تغییر در سبک زندگی است. با تأییداتی که فضای مجازی بر سبک زندگی خانواده‌ها داشته سبب از دست رفتن فرصت‌ها و پیش‌بینی ناپذیری تهدیدات گردیده است. نتایج تحقیق مظلومیان و ماهیگیر حاکی از آن است که تأثیرات و

پیامدهای مثبت و منفی تکنولوژی، به‌عنوان یک پدیده نوین در اجتماع انسانی در حال گسترش است. امروز آشنایی با چالش‌ها نکات مثبت تربیتی این ابزار مدرن، اهمیت بسیاری پیدا کرده و هدف این پژوهش نیز بررسی تأثیرات مثبت و آسیب‌ها و چالش‌های ناشی از تکنولوژی و رسانه‌های جمعی در خصوص تعلیم و تربیت بوده است؛ که برای دستیابی به این موضوع از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است. نتایج حاکی از آن است که ازجمله پیامدهای مثبت رسانه‌های جمعی و تکنولوژی در تعلیم و تربیت، افزایش دانش عمومی بوده است؛ و در رابطه با چالش‌های مرتبط با تکنولوژی و رسانه‌های جمعی می‌توان به موضوع تغییر نگرش بشر نسبت به ماهیت خود و جهان، از بین بردن بنیان تربیتی خانواده و از بین رفتن فرهنگ نوشتاری و توسعه فرهنگی شفاهی و حذف تعاملات اجتماعی مناسب اشاره داشت.

فروزان و امینی در سال در مقاله‌ای تحت عنوان آسیب‌شناسی سبک زندگی در برنامه‌های تلویزیون و راهکارهای ارتقای آن در ایران امروز، به بررسی آسیب‌شناسی و سبک زندگی پرداخته است. در این تحقیق ضمن بیان اصول و مفاهیم سبک زندگی ایرانی اسلامی و ارتباط تنگاتنگ آن با موضوع تکنولوژی به معرفی آسیب‌های ورود آن به سبک زندگی ایرانی پرداخته است و در نهایت راهکارهای مناسب در جهت ارتقای سبک زندگی به‌واسطه کنترل همه‌جانبه اقدام گردیده است. وجه تمایز این پژوهش با پژوهش‌هایی که در فوق بیان گردید این است که در هیچ‌یک از آن‌ها آسیب‌های تمدنی برآمده از تکنولوژی ما در سبک زندگی مورد بررسی جامع قرار نگرفته است و نتایج و پیشنهادهایی که در انتها ارائه شده، کارایی کافی در پیشگیری از آسیب‌ها نداشته است.

روش پژوهش

روش در این پژوهش به‌صورت علمی، تحلیلی می‌باشد و با استفاده از نتایج تحقیقات بنیادی به‌منظور بهبود و به کمال رساندن روش‌ها و ابزار، ساختارها و الگوهای مورد استفاده جوامع انسانی انجام گردیده است. هدف تحقیق حاضر توسعه دانش کاربردی در زمینه تکنولوژی است. در این تحقیق از روش کیفی استفاده شده است و در نهایت با تجزیه و تحلیل، مباحث به‌تفصیل بیان گردیده است.

مبانی نظری تحقیق (نگرش‌های انتقادی به تکنولوژی)

نظریه‌ی ژاک الول

یکی از نظریات در رابطه با انتقاد به تکنولوژی و فضای مجازی، نگرش انتقادی ژاک الول می‌باشد. وی، در یکی از آثار معروف خود، یعنی جامعه تکنولوژیک، به مطرح ساختن ارتباط تکنولوژی با جامعه، انگشت تأکید و توجه را بر موضوع ضعف کلیه‌ی اختیارات افراد قرار داده است. او بر این ادعا بوده که انسان‌های نخستین، در شرایط جبر در جامعه قرار داشتند. لیکن، انسان‌های عصر مدرن، مخلوق و مقهور تمدن تکنولوژی می‌باشند. بر اساس دیدگاه وی، قدرتی که تمدن تکنولوژیک را به جلو رانده است، فن تکنیک بوده و تکنیک مزبور جامعه و ماشین را به هم وصل کرده و به یکدیگر یکپارچه نموده است تکنیک، سبب ایجاد جهان تکنولوژیک شده و علاوه بر این که انسان‌ها در آن سازگاری پیدا کرده با آن مطابق نیز شده‌اند. بر این مبنا تکنیک به کلیه‌ی جنبه‌های حیات انسان‌ها ورود یافته و به بیانی دیگر، به عین ذات بشری تبدیل شده است. یکی از پیامدهایی که در نتیجه این فرآیند ایجاد شده،

فقر روحی می‌باشد. بنا بر دیدگاه ال‌ول علم و تکنیک در تاریخ بشری، در همه زمان‌ها و مکان‌ها موجود بوده است. باین وجود حضور آن دارای شدت و ضعف بوده است. در جوامع ابتدایی، تکنیک به صورت ملموس احساس می‌شد و در مصنوعات ساده نیز نمود می‌یافت. لیکن، پس از آن صورت مجرد و ریاضی به خود گرفته و در صنعت نیز خود را نمایان ساخت. با تفسیر مان فوردی، این مبحث بیانگر تغییرات عاملیت از عاملیت بشری به عاملیت تکنولوژیک می‌باشد. ایوان ایلچ یکی دیگر از صاحب‌نظران بوده که تحولات اجتماعی نشأت گرفته از تکنولوژی و پیامدهای توسعه و رشد تکنولوژیک و رشد اقتصادی را با دیدگاه انتقادی دنبال نموده است. لیکن، او بر این اعتقاد بوده که توسعه اقتصادی به جای اینکه بر موضوع نیاز و کمیابی غلبه کند، انسان‌های دوره‌های گذشته کشاورزان و روستاییان خودکفا را از مهارت‌های بومی خویش محروم نموده است؛ و این افراد را در جهت برآورده کردن نیازهای پزشکی، آموزشی، رفت‌وآمد، سرگرمی و معاش به دیگران وابسته ساخته است از این‌رو، رشد و توسعه، برده نمودن بشر به نیازها را به دنبال داشته است و نه آزاد ساختن آن‌ها را از کمبود و کمیابی (توکل، ۱۳۹۰).

ایوان ایلچ

در این رابطه ایوان ایلچ جایگاه تکنولوژی در مهندسی ارتباطات جوامعی که در چارچوب تولید گسترده در اجتماعات صنعتی ایجاد شده است، توجه واقع نمود. در نظریات ایوان ایلچ، جامعه خوشحال و شادمان مدنظر قرار گرفته است. اجتماعی که در آن ابزارها و تکنولوژی به شیوه‌ی مسئولیت‌پذیری محدود می‌باشند و آزادی افراد و استقلال آن‌ها تحقق پیدا می‌کند. بر این مبنا ایوان ایلچ اعتقاد دارد کلیه‌ی ابزارها - تکنیک‌ها و سیستم‌های تکنولوژی، فی‌الذاته خیر یا شر - نیک یا بد - مفید یا مضر نمی‌باشند بلکه صفات فوق از ویژگی‌های تکنولوژی‌ها در حین استفاده هستند. ابزارها قادرند واسطه‌های اجتماعی مناسب یا مخربی محسوب شوند، لیکن، در عمل و در جهان واقعیت، ایلچ بر این تفکر استوار است که به‌جای مفید بودن، تکنولوژی به صورت واضح، مسیر تخریب را در جامعه نوین طی کرده است (توکل، ۱۳۹۰). دیدگاه انتقادی دیگری نسبت به تکنولوژی وجود داشته که این باربر ذهنیت فردی و اجتماعی که در جامعه حاکم است تأکید دارد و این دیدگاه از سوی هربرت مارکوزه و بیش از سایرین آثار وی در انسان تک ساختی او تبیین شده است. عقلانیت اجتماع مدرن که تکنولوژی، چارچوب اصلی آن را ایجاد ساخته، یک عقلانیتی است که از تکنولوژی نشأت گرفته است.

نظریه‌ی سیستم‌ها

سیستم در بحث تبیین مفهومی در لغت دارای مفهوم دستگاه، نظام و قاعده آورده شده است (حق‌شناس، ۱۳۸۷). در حقیقت، سیستم به مجموعه‌ای از ارکان و ارتباطات بین آن‌ها اطلاق می‌شود که به واسطه‌ی صفات معین به یکدیگر وابسته و ارتباط پیدا می‌کنند و این ارکان با محیط خود ایجادکننده یک کل هستند (رضائیان، ۱۳۸۳). نظیر یک کارخانه یا بدن انسان‌ها. این ارکان در مسیر محقق شدن یک هدف سوق داده شده‌اند و همدیگر را در راستای محقق شدن این هدف، تکمیل می‌سازند. البته در فارسی به‌طور معمول، واژه‌ی نظام به‌عنوان معادل سیستم کاربرد دارد.

سیستم و تفکر سیستمی

در خصوص سیستم تعاریف بسیاری مطرح گردیده است که از نظر برنا لافی سیستم عبارت می‌باشد از چندین عنصر که با هم ارتباط دارند. بعضی سیستم را به مجموعه‌ای از ارکان به یکدیگر پیوسته تعریف کرده که میان آن‌ها رابطه‌ای منظم موجود است؛ و از یکدیگر تأثیر پذیرفته و آثاری بر هم دارند. هم‌چنین به صورت کل عمل نموده و دارای هدف می‌باشند. کلیت که از صفات بارز هر سیستم بوده از سلسله مراتب پیروی می‌نماید. به گونه‌ای که هر سیستم در درون سیستم دیگر عمل کرده و با هم وابستگی خاصی داشته‌اند. در حقیقت، سیستم در سیستم فعالیت کرده و کلیه سیستم‌ها در درون هم به صورت کل وجود داشته‌اند و سیستم نسبت به مرتبه پایین‌تر از خود عمل می‌نماید. در صورتی که بخواهیم به بیان نظریه‌ی سیستم‌ها سخن خود را مطرح سازیم، تمامی اجتماع را قادر هستیم به صورت نظام بزرگ‌تری متشکل از ۳ خرده نظام مهم مدنظر قرار دهیم. این نظام‌ها هم قادرند به خرده نظام‌های تخصصی و کوچک‌تری تقسیم‌بندی شوند. کلیه این نظام‌ها حداقل در یک دوره مشخص به صورت اساسی از الگو تقریباً ثابت در اعمال یا کنش اعضای خویش برخوردار می‌باشند. لیکن در تجزیه و تحلیل زندگی اجتماعی، می‌بایست به تسهیلات عینی توجه نمود به این دلیل که اجتماع به واسطه این تسهیلات قادر است به کنش متقابل به وجود آورنده خود، شکل و چارچوب مادی ببخشد. در یک نگاه کاملاً گسترده این تسهیلات نه تنها ابزار، دستگاه و ماشین‌های کاربردی در فعالیت‌های اقتصادی را شامل می‌شوند بلکه مشمول ابزارهای فکری دیگری نظیر زبان، دستگاه‌های منطقی و یا به طور کلی تمام دیدگاه‌های مرتبط با کسب و گسترش دانش هم در آن قرار گیرد. از این رو، تکنولوژی قائم به خویش نیست بلکه قسمتی از یک سیستم بزرگ‌تر اجتماعی و تکنیکی محسوب می‌شود؛ و این چارچوب بزرگ‌تر زیرساخت‌های مادی و تکنیکی را در بر گرفته است. چارچوب بزرگ‌تر دربرگیرنده‌ی زیرساخت‌های مادی و تکنیکی و اقتصادی و هم‌چنین زیرساخت‌های فرهنگی و ارزشی و رفتار و ایدئولوژی می‌باشد.

اولریخ بک

دیدگاه‌هایی که از سوی اولریخ بک بیان گردیده است به میزان بسیاری با دیدگاه‌های گیدنز مشترک می‌باشد و فعالیت مشهور وی در این خصوص تحت عنوان جامعه ریسکی در تصویری که او از ریسک ترسیم نموده است، سه فرآیند فردگرایی ریفلیکسیویتی و جهانی شدن را در خود جای داده است و از مؤلفه‌های عمده محسوب می‌شوند. این مؤلفه‌ها با ترکیب با یکدیگر، فرآیندی را ایجاد می‌سازند که اجتماع را به سوی جامعه ریسکی سوق می‌دهند. ریسک‌هایی که به واسطه‌ی این فرآیندها ایجاد می‌شود، حالت گسترش یابنده داشته و زمان، مکان، فضا، طبقه و اجتماع را طی می‌کنند؛ و مرزهای طبقاتی، ملی و نسلی را نیز درنوردیده و به این علت بوده که اصطلاح ریسک‌های تمدنی به آن‌ها نهاده شده است. یکی از علل شهرت و اهمیت کار بک در این رابطه این بوده که فرآیندهای تاکنون منفرد و مجزائی نظیر فردگرایی، فمینیست شدن بازار کار، توسعه فناوری اطلاعات را به یکدیگر ارتباط داده است و آن‌ها را به گونه‌ای از مدرنیته رسانده که مدرن شدن رفلکسیو نام داده است. در این وضعیت بوده که به دیدگاه بک، ریسک‌های نوین که اساساً نشئت گرفته از سیستم تکنولوژیک و علمی-صنعتی می‌باشد، نظام‌مند بوده‌اند، ذاتی این نظام و فرآیند مدرنیزاسیون محسوب می‌شوند. هم‌چنین غیرقابل پیشگیری و غیرشخصی و جهانی هستند. با وجود اینکه در این جامعه وابستگی عموم به تخصص علمی و تکنولوژیک افزایش پیدا کرده است و این ریسک‌ها اقتدار عمومی علم و تکنولوژی را در شناسایی و مدیریت آن‌ها را زیر سؤال

برده است. بدین واسطه دکتربین جامعه ریسکی بیان‌کننده عدم رضایت عمومی از مفهوم پیشرفت می‌باشد؛ و در همان حال فرآیند مدرنیزاسیون و تجدد را به‌پیش رانده است که در آن رفلکسیویتی به شکل فزاینده‌ای با این نظریه القا نموده است از پس ریسک‌های تکنولوژی و موضوعات اجتماعی جامعه، بعد صنعتی برآمده است. در رابطه با تئوری‌های مدرنیستی و پست‌مدرنیستی بیان می‌گردد باوجود اختلافات و تضادهای که میان این دو دیدگاه موجود است، آنان در این رویکرد مشابه هستند که مبنای تعریف‌کننده و تمایزدهنده اجتماعی را تکنولوژی می‌گیرند. تکنولوژیک که چارچوب و بنیان اجتماعی مدرن بر آن استوار بوده است در مرتبه‌ای بالاتر ایجادکننده اجتماع پست‌مدرن می‌باشد، به این معنا که اجتماع با تکنولوژی پیچیده و با سرعت‌بالا و دسترسی به حجم و وسعت زیاد اطلاعات، وسایل ارتباطات جمعی نوین استوار می‌باشد. جایگزینی پست‌مدرن به‌جای مدرنیسم از سوی اندیشمندان اجتماعی در نیمه دوم قرن بیستم به‌شدت احساس شد و این موضوع مطرح گردید. دانیل بل و آلن تورن از افرادی بوده که جمع‌بندی آن‌ها بیشتر موردتوجه قرار گرفت بلکه به فزاینده‌های نوینی در جوامع کاپیتالیستی اشاره نموده که اندیشمندان، تکنسین‌ها، مدیران و بروکرات‌ها تدوین و تنظیم ساخته‌اند. پایگاه‌های اطلاعاتی و ساختار اطلاعاتی جایگاه تعیین‌کننده‌ای در این فزاینده‌ها داشته‌اند. تورن تحولات را با دیدگاهی انتقادی‌تر مطرح ساخته است. از نگاه او، مدیران اطلاعاتی که با ذهنیت تکنولوژیک هدایت‌شده‌اند تمایل داشته که تمامی نظام جامعه را بر هم ریخته و یک اجتماع کامل برنامه‌ریزی‌شده را ایجاد کنند. لیوتار و بودریار که برخی دیدگاه‌های آن‌ها را اغراق‌آمیز محسوب می‌دارند در تعریفی که از جامعه پست‌مدرن مطرح ساخته در چهارچوب ارتباطات نوین جهانی نظام سایبرنتیک خودکفایی را شکل گرفته دانسته که مافوق اراده حکومت‌ها همه‌چیز را کنترل و اداره می‌سازد. در این شرایط اطلاعات و نمودهای الکترونیک پدیده‌ی مسلط در تبادلات و ارتباطات می‌باشد؛ و براین اساس پیشرفت تکنولوژیک اجتماع را تحول داده است و به اجتماع اطلاعاتی رسانده است. جامعه‌ای که اساسی‌ترین شاکله‌ی وجودیش تکنولوژیک اطلاعات می‌باشد. در این جامعه دولت، دولت الکترونیک، تجارت، بانکداری، خدمات الکترونیک و ... فضای آن، فضای مجازی بوده و نهادها، روابط و ارتباطات به‌گونه‌ای کاملاً متفاوت تعریف می‌گردند و عملی متفاوت خواهند داشت. هم‌چنین مشکلات و معضلاتی که در این جامعه ایجاد می‌شود نیز خاص شرایط پیش‌آمده می‌باشد.

یافته‌ها

عوامل مؤثر بر سبک زندگی

بنا بر دیدگاه صاحب‌نظران عرصه اجتماعی و روانشناسی مسائل بسیاری بر ایجاد و چگونگی سبک زندگی افراد در جامعه اثرگذار می‌باشد. هرکدام از علل مزبور در شرایط و وضعیت‌های متعدد قادر است سبب ایجاد و پیدایش سبک‌های متمایز در بین اقشار و گروه‌های مختلف اجتماع شود. اندیشمندان طبقه و عوامل اقتصادی، ارزش و تحولات ارزشی، تحصیلات، جنسیت، سن و دوره عمر بشر، سرمایه اجتماعی و فرهنگی را تحت عنوان اساسی‌ترین علل مهم و تأثیرگذار بر سبک زندگی محسوب داشته‌اند. با مدنظر قرار دادن اهمیت و جایگاه هرکدام از این مباحث باید بیان داشت که نخستین مورد طبقه و عوامل اقتصادی بوده که از گذشته تاکنون تحت عنوان اساسی‌ترین مرز تفکیک اقشار و سطوح مختلف نظام اجتماعی به شمار می‌آید و به‌تبع آن شکل‌های مختلف سبک زندگی ایجاد گردیده است. همان‌گونه که سوئل براین اعتقاد بوده که سه نوع تعیین اقتصادی، انتخاب‌های اشخاص را تحت‌الشعاع

قرار می‌دهد: نیازهای عینی و منافع شخصی، کلیت فرهنگ مادی جامعه و اصول اقتصاد سیاسی که توزیع عناصر فرهنگی را هم تحت کنترل داشته است. بورديو هم براین با اعتقاد بوده که سبک‌های زندگی و قریحه‌ها به واسطه‌ی تعامل همیشگی با فرهنگ مادی شکل می‌گیرند. از این رو، سبک زندگی پیامد من و جامعه‌پذیری طبقاتی انگاشته می‌گردد (قانع، ۱۳۹۶).

ارزش‌ها و تحولات ارزشی دومین علتی محسوب می‌شود که در رابطه با سبک زندگی مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است. اکثر صاحب‌نظران، ارزش‌ها را اصلی‌ترین منبع ایجاد سبک زندگی دانسته‌اند و براین موضوع تأکید داشته که شناسایی ساختار ارزش‌های فردی به‌عنوان اصلی‌ترین تکلیف برای درک سبک زندگی آن‌ها می‌باشد. موافقان این دیدگاه براین اعتقاد هستند که ارزش‌های فعلی شخص تعیین‌کننده سبک زندگی وی خواهد بود. از سوی دیگر ایجاد بعضی سبک‌های زندگی هم حاصل تحولات ارزشی در اجتماع و تلاش اشخاص در جهت مطابقت دادن خویش با نظام ارزشی نوین دانسته شده است (فاضلی، ۱۳۹۶).

یکی دیگر از عوامل تعیین‌کننده سبک زندگی اعضای جامعه تحصیلات می‌باشد. اوسیم و همکاران وی از بین سه متغیر درآمد، تحصیلات و شغل؛ تحصیلات را به‌عنوان مهم‌ترین علت ارتقای مصرف فرهنگی دانسته‌اند. تحصیلات بالاتر منجر می‌شود تا شخص در شبکه‌ای از اجتماع واقع شود که الگوی مصرف فرهنگی مشابه و مبتنی بر مصرف محصولات فرهنگ متعالی داشته‌اند و به این واسطه بر سبک زندگی فرهنگی وی نیز تأثیر بسیاری خواهد داشت. عامل دیگر جنسیت می‌باشد. مطالعات بسیاری در خصوص تبیین رابطه جنسیت و سبک زندگی مورد توجه و عمل قرار گرفته است. در این تحقیقات از یک جهت متغیر جنسیت در سبک‌های زندگی سنتی مورد توجه واقع شده و از طرفی سبک‌های زندگی‌ای که ویژه زنان و مردان است تحلیل گردیده است. بعضی دیگر از مطالعات هم به سازوکارهایی که سبب این تفاوت‌ها می‌شوند اولویت داده‌اند. به‌عنوان نمونه یکی از اصلی‌ترین محورهای پژوهش در خصوص سبک زندگی و الگوی فعالیت روزمره اشخاص جامعه مقوله خرید کردن می‌باشد. زنان با پایگاه طبقاتی مورد تمایز در خرید مشارکت داشته و جنسیت به‌عنوان عنصر هویت‌بخش مشترک برای سبک زندگی زنان مطرح می‌شود. در این خصوص اکثر محققان براین باورند که جنبه ارتباطی و تعاملی رفتار زنان در مراکز خرید جنبه‌ی اقتصادی این عمل را به حاشیه رانده است؛ که براین مبنا باید بیان داشت که بررسی تأثیرات جنسیت بر سبک زندگی به وسیله‌ای در راستای تحلیل تحولات فرهنگی مبدل شده است. سن و عمر هم به علل مختلف قادر است نقش تعیین‌کننده‌ای در سبک زندگی افراد داشته باشد. به هر میزان که سن اشخاص بالاتر برود تجربه‌ی سال‌های گذشته به یک منبع در جهت شکل دادن به سبک زندگی و الگوی مصرف و فعالیت او تبدیل خواهد شد. اشخاص در دوره‌های مختلف نیازمندی‌های متفاوتی داشته‌اند و از قدرت، انگیزه و منابع متفاوتی در جهت برآوردن نیازهای خود بهره‌مند می‌شوند. براین مبنا، شناخت الزامات دوره‌های سنی مختلف قادر است به میزان زیادی بر سبک زندگی اشخاص در سنین مختلف شکل بدهد. علت مؤثر دیگر بر چگونگی سبک زندگی سرمایه فرهنگی می‌باشد؛ و سرمایه فرهنگی یکی از گونه‌های سرمایه بوده که بورديو آن را بیان نموده است و براین نظر استوار است که سرمایه فرهنگی در به وجود آوردن تقویت و یا تحول سبک زندگی تأثیرگذار است. وی تأثیر سرمایه فرهنگی بر مصرف فعالیت و سبک زندگی اشخاص را به واسطه نظریه تمایز بیان نموده است. مهم‌ترین مفهومی که می‌تواند نه تنها تأثیر سرمایه فرهنگی بر سبک زندگی بلکه تأثیر آن را بر دیگر زمینه‌های زندگی را توضیح دهد، قریحه می‌باشد. قریحه جایگاه مهمی در تعیین سبک زندگی اشخاص داشته است و قادر است سازوکار تأثیر

سرمایه فرهنگی به سبک زندگی را تشریح نماید. هر مجموعه فعالیت بخواهد به قسمتی از سبک زندگی بشر مبدل شود می‌بایست با تمایلات غریزی وی تناسب داشته باشد (الفت و سالمی، ۱۳۹۵). مضاف بر سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی نیز بر ایجاد بر فرایند سبک زندگی اعضای اجتماع تأثیر دارد. تأثیر سرمایه اجتماعی بر سبک زندگی بیشتر تحت تأثیر مطالعه شبکه‌های اجتماعی و هنجارهای این شبکه می‌باشد. شبکه‌های اجتماعی جایگاه ویژه‌ای در به وجود آوردن قریحه‌ها و تحولات آن داشته‌اند. سرمایه اجتماعی و سبک زندگی ارتباط متقابل داشته و قادر است از این دیدگاه به چگونگی داشتن سبک‌های زندگی مختلف می‌تواند به ایجاد نمودن سرمایه اجتماعی منتهی گردد به موضوع نگاه کرد. داشتن سبک زندگی مشترک به مفهوم مشارکت کردن اشخاص در فعالیت‌های مشابه و در محدوده فضایی و زمانی مشترک می‌باشد.

آسیب تمدنی - ارزشی تکنولوژی بر خانواده

زمانی که آهنگ تحولات اجتماعی سریع می‌شود و اجتماع در شرایط دگرگونی‌های بسیار سریع واقع می‌شود، یادگیری آداب و سنن و مناسبات اجتماعی فقط در سنین کودکی برای همه عمر کافی نمی‌باشد؛ بنابراین می‌بایست بزرگسالان هم با این آهنگ شتابزده خود را همراه کنند به این معنا که بیاموزند که با اجتماع خود کمتر احساس بیگانگی نمایند و فرآیند مطابقت دادن خود با آن را مستمر کنند. از این جهت است که جامعه شناسان امروزه جوامع بزرگ صنعتی بحث پدیده‌های نوین را پیش کشیده‌اند (ساروخانی، ۱۳۷۰). حقیقت آن بوده که زمانی که یک تکنولوژی جدید پذیرفته می‌شود بعضی از نتایج و پیامدهای کاربرد آن امکان دارد اجتناب‌ناپذیر باشد. لذا می‌بایست با آن مطابقت و سازگاری ایجاد شود. بر این اساس به‌کارگیری تکنولوژی به‌صورت قطع موضوعی مضر محسوب نمی‌گردد لیکن می‌بایست حد تعادل مورد توجه و رعایت قرار گیرد. تا از عوارض ناشی از آن کاسته شود. تکنولوژی از جنبه فرهنگی و اخلاقی و سیاسی بی‌طرف بوده است به این معنا که می‌تواند وسایلی ابراز دارد که آزاد از نظام‌های ارزشی محلی باشند و به‌صورت بی‌طرفانه آن‌ها را در خدمت گونه‌های زیستی متمایز مورد استفاده قرار دهد. از این جهت در عصر کنونی این استدلال رواج داشته که تکنولوژی اساساً غیر اخلاقی به معنای چیزی فراسوی ارزش‌ها و وسیله‌ای بوده که قادر است آن را برای مقاصد خوب یا بد به‌صورت یکسان مورد استفاده قرار داد. تکنولوژی به‌صورت اجتناب‌ناپذیری پیامدهای اجتماعی دارد لیکن، الزامی بر ارزش‌های بنیادی فرهنگی نداشته است (پسی، ۱۳۶۷). از طرفی در آموزه‌های دینی ما و اسلام هم به رعایت تعادل و میانه‌روی در انجام دادن کارها و امور زندگی سفارش بسیاری شده است. به‌عنوان نمونه در برابر مزیت‌های فناوری اطلاعات به دلیل ناآگاهی عمومی از استفاده متناسب از این پدیده، بعضاً حیات انسان امروزی با رشد و پیشرفت ایجاد شده در تکنولوژی و سهولت دسترسی به انواع اطلاعات مفید و غیر مفید و فروریختن مرزهای فرهنگی، اجتماعی و جغرافیایی با چالش‌های نوینی مواجه شده است. بر مبنای آمارهای سازمان بهداشت جهانی و انواع مختلف آسیب‌های روانی و اجتماعی ناشی از این موارد در غالب جوامع به‌صورت نگران‌کننده‌ای افزایش یافته است. لذا در صورتی که به‌کارگیری فناوری اطلاعات موضوع حیاتی می‌باشد لیکن باید آن را به شایستگی شناخته تا به فرهنگ عمومی مبدل کنیم و از خسارات ناشی از آن کاسته شود (شکر خواه، ۱۳۷۹). امروزه این‌گونه القاشده است که سرعت تحولات تکنولوژی به میزانی بوده که حتی دولت‌های کوچک‌تر مسئولیت‌های فراتر از مناسبات مردم و حل مشکلات آن‌ها را داشته‌اند. دولت‌ها اکنون می‌بایست علاوه بر تأمین نمودن نیازهای مادی به نیازهای مدرن امروزی (بازآفرینی

جامعه در هر نسل) پاسخ مناسبی بدهند. این نیاز از پیامد مفهومی بر خواسته است که تا قبل از این به نام تکنولوژی ارتباطی نوین شناخته می‌شده بود. لذا در مباحث اجتماعی در زمینه تکنولوژی و توسعه تکنولوژیک و به‌ویژه سیاست‌گذاری و سیاست تکنولوژیک مطرح شده می‌بایست از شیوه‌های انتزاعی دوری نمود و بیشتر به مسائل کاربردی، عینی و ملموس در برنامه‌های توسعه تکنولوژیک توجه داشت؛ و برای نمونه‌های موفق و یا مصادیق ناموفق تحلیل جامعه‌شناختی مطرح گردد و یا با دیدگاه اجتماعی آسیب‌ها و پیامدهای ورود تکنولوژی و اجرای پروژه‌های تکنولوژی مورد بحث قرار گرفته و پیشنهاد‌های اصلاحی با تکیه بر پارامترهای اجتماعی بیان شود. با توجه به اینکه توسعه تکنولوژیک در اجتماع از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و عقب‌ماندگی فناوری در جهان ما پیامدهای بسیاری به دنبال خواهد داشت، عقب‌ماندگی آموزشی و پژوهشی، ضعف نظام تولیدی که همراه با کالاهای گران و بی‌کیفیت و بی‌رقابت، کاهش رفاه، ضعف در خدمات، ضعف در عرصه‌های عمومی می‌باشد. لذا توسعه کشور در مسیر تکنولوژی مفهوم خواهد داشت. از این رو، جایگاه تکنولوژی در برنامه‌های توسعه کشور نیز اهمیت بسزایی دارد (توکل، ۱۳۹۰). لذا می‌بایست توسعه تکنولوژی در خدمت توسعه کشور قرار بگیرد و در حقیقت تکنولوژی در جهت توسعه گام بردارد. با توجه به اینکه در بین کلیه نهادها، سازمان‌ها و تأسیسات اجتماعی خانواده جایگاه و اهمیت ویژه‌ای دارد کلیه آن‌ها که در باب سازمان اجتماع، دیدگاه خود را مطرح کرده‌اند، بر خانواده و اهمیت حیاتی آن تأکید داشته‌اند. به شایستگی هیچ اجتماعی قادر نیست ادعای سلامت کند، چنانچه از خانواده‌های سالم برخوردار نباشد. ذکر این نکته حائز اهمیت است که هیچ شبهه در این موضوع وجود ندارد که کلیه آسیب‌های اجتماعی تحت تأثیر شرایط خانواده پدید می‌آید (ساروخانی، ۱۳۷۹). در صورتی که در کلیه قرون خانواده‌ها انحصار آموزشی و انتقال ارزش‌های حیاتی را در خود مشاهده می‌کردند، امروزه این موضوع وجود نداشته است. فرزندان امروزه از سرچشمه‌های دیگر نظیر وسایل ارتباطی، آموزش‌های بسیاری را می‌بینند. آن‌ها کمتر تحت تأثیر والدین خویش و به‌صورت کلی بزرگ‌ترهای خانه قرار دارند و زمانی هم که میان ارزش‌های منزل و ارزش‌هایی که به‌واسطه وسایل ارتباط جمعی ارائه می‌گردد تعارضاتی پدید می‌آید، شرایط سخت‌تر خواهد شد. موضوع دیگر این است که امروزه با کاهش قدرت والدین در خانواده مواجه می‌باشیم که کسب آگاهی والدین و به‌روزشدن آن‌ها و مطابقت با وضعیت نوین، نظارت و کنترل بهتری از سوی آن‌ها انجام خواهد گردید. در بین برخی از خانواده‌ها می‌توان به جذب سرمایه‌های علمی والدین اشاره داشت که آن‌ها در به وجود آوردن فضای تربیتی با مشکلاتی مواجه هستند و سبب می‌شود که محوریت خانواده و انتقال ارزش‌ها تحت شعاع قرار بگیرد.

در موضوعات آسیب‌شناختی مرتبط با نهاد خانواده، یکی از محورهای اساسی تبیین آسیب‌های ناشی از تحولات در خانواده می‌باشد. تحولاتی که خود منشأ ایجاد دگرگونی‌های عمیق و اساسی در چگونگی ارتباط و ارزش‌های خانوادگی دارد. با توجه به اینکه خانواده بزرگ‌ترین و تأثیرگذارترین واحد تربیتی در اجتماع محسوب می‌شود به‌گونه‌ای که این نهاد قادر است منشأ تحولات عظیم فردی، اجتماعی و رشد ارزش‌های بشری در بین اعضا گردد، این نهاد به‌عنوان نهادی است که فرد در آن پرورش پیدا می‌کند. لذا، سرمایه‌گذاری و افزایش تسهیلات رفاهی، آموزشی، مشاوره‌ای، بهداشت و توجه بیشتر به خانواده در دستور کار دولت‌ها، نهادها و کلیه اشخاص نیک‌اندیش، واقع شده است لذا، از این جهت ایجاد کلاس‌های آموزشی برای والدین از مهم‌ترین مباحثی است که می‌تواند در حفظ تمدن اسلامی که تحت تأثیر تمدن غربی قرار گرفته، کاربرد داشته باشد (ساروخانی، ۱۳۷۹: ۴۶). لذا، این موضوع

نیز باید مدنظر قرار گرفته شود که بشر در دنیای نوین، در مقابل انبوهی از داده‌ها و اطلاعات قرار گرفته که در تاریخ حیات بشر، بدون سابقه می‌باشد. از این رو، کنترل انسان‌ها در هر لحظه کار ساده‌ای نیست و حریم خصوصی آن‌ها که از اولویت‌های حیات بشری محسوب می‌شود یکی دیگر از، مواردی است که نمی‌توان خودسرانه به آن نفوذ نمود. امروزه با ایجاد شرایط نوین در خانواده‌ها شاهد آسیب‌های جدید و نوپدید می‌باشیم که فرهنگ و تمدن آن را نیز در معرض آسیب قرار داده است. با حجم اطلاعاتی که به شخص ورود پیدا می‌کند پیامدهای منفی بسیاری کانون خانواده را تهدید می‌سازد؛ و فرد در درون منزل هم از این تهدیدها در امان نمی‌باشد. برخی از این تهدیدات که با تخریب فرهنگ و تمدن اسلامی وابسته می‌باشد بحث پیامک‌های مستهجن، دوستی‌های نامشروع، تنزل ارزش‌ها و ارتباطات غیر مناسب می‌باشد؛ که با بالا بردن میزان آگاهی و استفاده صحیح و منطقی کنترل‌شده از فناوری‌های نوین می‌توان به شایستگی از این آسیب‌ها پیشگیری نمود. از طرف سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری‌های صحیح و هماهنگ بودن دستگاه‌ها با هم، از آسیب‌های تمدنی و اجتماعی و ارزشی نوین بکاهد. لذا، می‌بایست با راهکارهای متناسب از ایجاد آسیب‌های بیشتر پیشگیری به عمل آید. در درجه نخست می‌بایست به بحث پیشگیری پرداخته شود و سپس به درمان آسیب‌هایی که تحت تأثیر تکنولوژی و تخریب فرهنگی و تمدنی ایجاد شده، توجه گردد. لازم به ذکر است در خانواده در رابطه با چگونگی استفاده از تکنولوژی مدرن به‌ویژه اینترنت و تلفن نمی‌توان افراط و تفریط را در پیش گرفت. به این علت که منع به‌کارگیری تکنولوژی به صورت قطع امکان‌پذیر نبوده و یا کنترل شدید فرزندان از سوی والدین امری غیرممکن است؛ و همین‌طور به‌کارگیری بی‌رویه و یا عدم کنترل در خصوص چگونگی به‌کارگیری این وسایل ارتباطی و تکنولوژی نوین نیز درست و بر اساس منطق نخواهد بود. لذا، میانه‌روی و تعادل و فرهنگ‌سازی به‌کارگیری بهینه و صحیح می‌تواند به‌عنوان بهترین راهکار مطرح شود. در این بین تعامل اجتماع و خانواده از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. به این علت که همان‌گونه که بیان گردید خانواده از مهم‌ترین نهادهای اجتماع تلقی می‌شود. لذا رابطه متقابلی میان اجتماع و خانواده موجود بوده است؛ بنابراین، در راستای برطرف کردن و یا کاهش مشکلات و مسائل نهاد خانواده، به‌ویژه در بحث تمدن، فرهنگ و ارزش، جامعه نقش ویژه‌ای را علاوه بر خود خانواده ایفا خواهد کرد. بر این اساس هر دو نهاد می‌بایست در راستای پیشگیری و رفع مشکلات و موانع اقدام کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

تکنولوژی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر خانواده محسوب می‌شود. کسب زندگی در خانواده تحت تأثیر ورود تکنولوژی تحولات بسیاری داشته است. سیاست‌های تکنولوژی تدوین ابزارهای سیاسی را عنوان می‌نمایند و برنامه تکنولوژی حاوی راهکارهایی بوده که جنبه‌های مختلف زندگی بشری را تنظیم می‌کند. امروزه به‌کارگیری تکنولوژی به‌مثابه یک کالای فرهنگی نوین، به شیوه‌های مختلفی است و استفاده روزافزون از آن بر بنیان‌های خانواده، تحکم آن، تبعات بسیاری به دنبال داشته است. در حقیقت ورود آن به خانواده‌ها، هزینه‌هایی در برداشته و تغییرات ساختاری در حوزه‌های مختلف را شاهد بوده‌ایم. نظام فرهنگی جوامع بشری با گذر زمان ثابت و بدون تغییر نبوده و همواره دستخوش تحولاتی بوده است. در حوزه خانواده نقش تکنولوژی به شکل اشاعه تأثیر داشته و فرهنگ‌های مختلف در ارتباط با یکدیگر قرار گرفته است. اشاعه فرهنگی ناشی از ورود تکنولوژی، به معنای ورود عناصر فرهنگ‌های مختلف در خانواده و تغییرات سبک زندگی است؛ و این پروسه آسیب‌های تمدنی را در حوزه خانواده

ایجاد کرده است. خانواده‌ای که بر اساس تمدن اسلامی شکل گرفته بود، امروزه با چالش‌های جدی مواجه گردیده و بحران‌های بسیاری را متحمل گردیده است. آسیب‌هایی که تحت تأثیر پیامدهای منفی تمدنی تکنولوژی شکل گرفته مجموعه‌ای از رفتارها با الگوهای متناقض بوده که افراد آن را انتخاب می‌نمایند و کنش‌های خود در زندگی روزمره به واسطه آن هدایت شده است. شیوه‌های گذران اوقات فراغت، مصرف کالاهای فرهنگی و چگونگی برخورد اعضای خانواده، همسرگزینی هر یک به نحوی از آسیب‌های تمدنی فضای موجود لطمه دیده است که نیازمند راهکارهای مناسب و کارآمد می‌باشند.

منابع

- الفت، سعیده و سالمی، آزاده (۱۳۹۵). مفهوم سبک زندگی، نشریه مطالعات زندگی، سال اول، شماره اول.
- امجدی، هادی (۱۳۹۷). تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گرایش مدیریت فرهنگی، دانشگاه معارف اسلامی.
- پیسی، آرنولد (۱۳۶۷). تکنولوژی و فرهنگ، چاپ اول، بهرام شال کوی، تهران: نشر مرکز.
- توکل، محمد (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی تکنولوژی، انتشارات جامعه‌شناسان.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۹). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، انتشارات سروش.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). جامعه‌شناسی ارتباطات، انتشارات اطلاعات.
- شکرخواه، یونس (۱۳۷۹). تکنولوژی ارتباطی و جامعه اطلاعاتی، انتشارات اندیشه و چاپ.
- رضایی‌والا، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۶). بررسی آسیب‌های شبکه‌های مجازی بر سبک زندگی جوانان و نوجوانان. دومین همایش بین‌المللی و چهارمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی، دانشگاه تهران.
- فروزان، حامد و امینی، حجت‌الله (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی سبک زندگی در برنامه‌های تلویزیون و راهکارهای ارتقای آن در ایران امروز. فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۴(۳)، ۲۳۲-۱۹۵.
- مظلومیان، سعید و ماهی‌گیری، فریده (۱۳۹۸). بررسی تأثیرات مثبت و منفی تکنولوژی و رسانه‌های جمعی در تعلیم و تربیت. کنفرانس پژوهش‌های نوین ایران و جهان در روانشناسی و علوم تربیتی حقوق و علوم اجتماعی، ۱۳-۱.
- مرادی، الهام (۱۳۹۲). بررسی تأثیر تکنولوژی نوین بر تغییرات اجتماعی-فرهنگی ساختار خانواده. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گرایش جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- مقدس، علی اصغر و همکاران (۱۳۹۵). تأثیر فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی بر سبک زندگی: مطالعه موردی افراد مهاجر و بومی طایفه دهمدار فارس. مجله جهانی رسانه، ۳(۱)، ۱۸-۲.
- نصیری، بهار (۱۴۰۰). سناریوهای تغییر در سبک زندگی خانواده ایرانی با تأکید بر نقش‌آفرینی فناوری‌های نوین ارتباطی از دیدگاه خبرگان. دوفصلنامه علمی دین و ارتباط، ۲۸(۱)، ۳۷۴-۳۳۱.